

I Формирање бригаде и прве борбе

V предвечерје формирања бригаде

Општенародни рат у Југославији распламсао се 1944. године у свим њеним деловима још већом снагом. После вишемесечних драматичних борби, у веома сложеним и тешким условима, јединице Народноослободилачке војске Југославије (НОВЈ) успеле су да сачувају људство и поврате привремено изгубљене територије и да већ у пролеће преузму оперативно-тактичку иницијативу на свим секторима борбених дејстава. Веома значајни успеси постигнути су у источним крајевима земље: у Србији и Македонији. Спојене су ослобођене територије јужне Србије и источне Македоније. У првој половини 1944. године у јужној Србији је образовано пет дивизија НОВЈ, а у Шумадији једна бригада, поред бројних партизанских одреда, ударних батаљона и чета. Иначе, Народноослободилачка војска, која је до тада у победоносној офанзиви била ослободила велики део Југославије, имала је средином 1944. године 39 дивизија (у саставу 12 корпуса или под непосредном командом Врховног штаба и главних штабова НОВЈ), знатан број самосталних бригада, батаљона и партизанских одреда, Ратну морнарицу и две ваздухопловне ескадриле. Целокупне оружане снаге народноослободилачког покрета Југославије бројале су око 350.000 наоружаних бораца. Оне су за себе активним борбеним дејствима везивале преко 600.000 немачко-бугарско-мађарских окупаторских и квислиншких војника.

Постигнути су нови успеси како у изградњи, тако и у деловању народне власти. Национални комитет ослобођења Југославије, у улози привремене владе, предузео је низ мера за обнову националне привреде земље, за орга-

низацију просвете, органа народне власти итд. Национална антифашистичка већа су на својим заседањима прихватила одлуке Другог заседања Антифашистичког већа народног ослобођења Југославије (АВНОЈ-а) и одлучила да се претворе у врховне законодавне и извршне органе народне власти. Извршни одбори националних антифашистичких већа добили су карактер привремених влада.

Питање међународног признања нове Југославије постајало је све актуелније што се рат ближио своме крају. Да би се у сложеним међународним условима изборио за признање, Национални комитет ослобођења, водећи се одлукама Другог заседања АВНОЈ-а, повео је разговоре са реконструисаном краљевском владом у избеглиштву др Ивана Шубашића. Преговори између председника Националног комитета Јосипа Броза Тита и председника избегличке владе Краљевине Југославије Ивана Шубашића обављени су на острву Вису средином јуна 1944. године. Одредбе споразума који је тада постигнут представљале су крупну политичку и моралну победу народноослободилачког покрета. У погледу међународног признања Југославије веома значајни били су разговори маршала Тита са премијером владе Велике Британије Винстоном Черчилем у Казерти (код Напуља), у Италији, и командантима армија западних савезника на фронту у Италији, августа 1944. године. Посебно је била важна посета маршала Тита Москви и разговори које је том приликом имао са Јосифом Висарионовичем Стаљином и другим највишим совјетским државним и војним руководиоцима, крајем септембра, затим Титови разговори са командом совјетског 3. украјинског фронта о томе да делови Совјетске армије пруже помоћ јединицама НОВЈ у операцијама за коначно ослобођење источне Србије, Војводине и Београда, као и Брозови разговори са делегацијом владе отечественофронтовске Бугарске у Крајови (Румунија) и југословенско-бугарски споразум о војној сарадњи, почетком октобра 1944. године.

Још с пролећа 1944. године, Тито и Врховни штаб довели су коначну одлуку да тежиште офанзивних операција својих крупних састава пребаце у Србију, која је

због свог географско-стратегијског, политичког и војног положаја представљала током целог рата најосетљивију тачку у систему немачке одбране Балкана. Намера је била да се јаким снагама из Црне Горе, Санцака и источне Босне продре дубоко у Србију и уз помоћ тамошњих снага НОВЈ, овлада њоме. С том крупном замисли у оквиру Југославије поклапао се и задатак да се разбију последња јача упоришта четника Драже Михаиловића и Милана Недића у Србији.

Продор крупних оперативних састава НОВЈ у Србију захтевала је и међународна ситуација. Требало је, поред осталог, настојати да се на њеном тлу вежу јаче немачке и бугарске окупационе јединице. Међународна ситуација је захтевала да се и успеси дотадашњег тока народноослободилачког рата и револуције у Југославији и већ стечени углед народноослободилачког покрета у свету још више учврсте, доследним спровођењем одлука Другог заседања АВНОЈ-а, за које се, поред осталих народа и народности Југославије, већ била изјаснила већина народа Србије. Прикупљање јединица НОВЈ у Србији и стварање јаког упоришта на овом простору било је потребно и зато што је било у изгледу да се на источним границама Србије и на Дунаву најбрже успоставе непосредне везе са јужним крилом Совјетске армије и образује јединствени савезнички стратегијски фронт на Балкану. И најзад, повећао би се прилив нових бораца у редове НОВЈ и била би створена солидна основица за коначно истеривање окупаторских снага и ослобођење читавог простора Југославије.

Немачка врховна команда била је свесна значаја овог подручја Југославије и настојала је да се на сваки начин спречи продирање јаким оперативних ешелона НОВЈ који су за то припремили на војишном простору Црне Горе, Санцака и источне Босне - и да по сваку цену задржи Србију у својим рукама.

До почетка јула 1944. године извршено је груписање оперативних састава НОВЈ за продор у Србију: Оперативна група дивизија (2. пролетерска, 5. и 17. ударна дивизија) на десном крилу, у долини реке Лима, на линији Андријевица - Беране (сада Иванград) - Бијело Поље; 1.

пролетерска и 37. удари" дивизија 1. пролетерског корпуса у центру, у Санџаку, на линији Бијело Поље - Пљевља - Прибој; и 3. и 12. ударни корпус (27, 38, 16. и 36. ударна дивизија) на левом крилу, у источној Босни, на просторији између Хан-Пијеска, Сребренице, Зворника, Тузле и Кладња.

Поред ових снага, у то време је Врховни командант припремао да из западне Босне ка Србији упути 6. пролетерску и 11. ударну дивизију, а нешто касније и 28. ударну дивизију. Оне су имале да појачају 1. пролетерски и 12. ударни корпус и да с њима продру у Србију.

Са овим крупним саставима НОВЈ и са србијанским јединицама које су већ дејствовале у Србији (пет дивизија, више самосталних бригада и ударних батаљона, као и партизанских одреда), требало је, из наведених рејона прикупљања, предузети наступне операције у унутрашњост Србије, у Мачву, Посавину, западну Србију, Шумадију, јужну и источну Србију, ослободити ова подручја и у њима створити своја упоришта.

У склопу општег плана, маршал Тито је посебну пажњу посветио разгарању оружане борбе и формирању нових крупнијих јединица НОВЈ у Србији. Нарочито је настојао да се новоформиране србијанске дивизије и бригаде среде, појачају и снабдевају оружјем и опремом како би могле самостално и што успешније дејствовати против окупатора и домаћих издајника. Поред тога, предузео је мере да командовање снагама НОВЈ које су се налазиле у Србији буде шпс^а ефикасније. Ради тога је реорганизовао Главни штаб за Србију, а у јужну Србију за команданта Главног штаба, упутио генерал-потпуковника Кочу Поповића, дотадашњег команданта 1. пролетерског корпуса, који је, са извесним бројем војних и политичких руководица, почетком јула 1944. године, авионом стигао у јужну Србију. Такође је, постављањем нових, искуснијих команданата и политичких комесара - официра прослављених пролетерских и ударних јединица, који ће стићи у Србију - реорганизовао и учврс-

" Ова дивизија се налазила у саставу 2. ударног корпуса, с тим што је привремено стављена под команду Штаба 1. пролетерског корпуса ради извршења борбених задатака у југозападном делу Србије.

тио комаидовање у штабовима србијанских дивизија и бригада.²⁾

Крајем јула 1944. године почела је офанзива оперативних састава НОВЈ за коначно ослобођење Србије. Кренувши 28. јула из рејона Берана у правцу Србије, Оперативна група дивизија је почетком августа пробила немачку одбрану и форсирала реку Ибар, а затим избила на планински гробен Копаоника, где је сломила јаке четничке снаге и отворила пут за продор у Јабланицу и Топлицу. Настављајући операције, она је ослободила Брус и Александровац и повезала се са дивизијама које су под командом Главног штаба Србије дејствовале у јужној Србији. Продором Оперативне групе дивизија на Копаоник, у Жупу, Топлицу и Јабланицу и њеним спајањем са дивизијама Главног штаба Србије, тежиште операције НОВЈ фактички је пренето на територију Србије. У јужној Србији Оперативна група дивизија је остала до почетка септембра, водећи успешне борбе против немачких, бугарских и квислиншко-четничких снага. У другој половини августа продором је у Србију и други ешелон НОВЈ. Двадесет првог августа пребацио се преко реке Лим, јужно од Прибоја, 1. пролетерски корпус, растерао четнике, одбио противнапад немачких делова и заузео Прибој. У даљем току операције он је разбио четнике на Увцу и Златибору, потиснуо делове бугарске окупационе 24. пешадијске дивизије, заузео Палисад и Чајетину и отворио себи пут у западну Србију и Шумадију. У исто време је и 12. ударни корпус, као трећи ешелон НОВЈ, пробијајући се из Херцеговине и источне Босне у Србију, после дванаестодневног напорног марша и жестоких борби, избио на реку Дрину, северно од Вишеграда. Пошто је одбио противнапад удружених немачко-усташких снага, он се 6. септембра пребацио преко Дрине и избио на планину Тару.

Не испуштајући иницијативу, све јединице НОВЈ у Србији су наставиле започету офанзиву. Снаге под командом Главног штаба Србије до краја септембра су ослободиле готово читаву јужну и источну Србију. Битка

²⁾ Петар Вишњић, Битка за Србију, Београдска књига, Београд 1984, књ. I, стр. 33.

за ова подручја била је дефинитивно добијена. Преостало је да се још ослободи мањи део јужне и источне Србије. Прилив нових бораца омогућио је да се на том простору формира 10 нових бригада, три дивизије и 13. и 14. корпус НОВЈ. Јединице Оперативне групе дивизија, 1. пролетерског и 12. ударног корпуса, ослободиле су већи део западне Србије, Мачву и Посавину, овладале стратегијском гредом Рудник - Суворов - Маљен - Повлен - Медведник, продрле у срце Шумадије и ослободиле Аранђеловац, Горњи Милановац, Љиг, Лазаревац, Лајковац, Ваљево, Крупањ, Бању Ковиљачу, Лозницу, Богатић и низ других места. У западној Србији и Шумадији успостављен је јединствен фронт снага НОВЈ, који се на десном крилу протезао од Чачка, преко планине Рудника, Венчаца, Аранђеловца, Букуље, Лазаревца, Лајковца, Вајева, Поцерине, до Шапца и Дрине на левом крилу, у ширини од преко 250 километара. Груписањем осам дивизија НОВЈ на простору Аранђеловца, Вајева, Крупња, Цера и Лознице, као и катастрофалним разбијањем немачких снага, четника, недићеваца и руских белогардејаца на том простору, били су створени услови за продирање јединица НОВЈ даље ка Београду, односно Великој Морави и предузимању следеће етапе у операцијама за ослобођење Србије, заједно са трупима Совјетске армије, које су у међувремену, а по одобрењу Националног комитета ослобођења Југославије, прешле из Бугарске у источну Србију и с јединицама 14. корпуса НОВЈ започеле дејства на београдском правцу. Овај простор је добио још већи значај у даљем извођењу операција за ослобођење Београда и за вођење рата у целини. Отада су ови делови НОВЈ дејствовали чврсто повезани, ослоњени једни на друге, под једним непосредним руководством - штабом 1. пролетерског корпуса, односно штабом 1. армијске групе НОВЈ која је тада образована од јединица Оперативне групе дивизија, 1. пролетерског и 12. ударног корпуса, и тежили да на широком фронту избију што ближе Београду, да би истерали непријатеља и ослободили град.

Наступне операције јединица НОВЈ кроз западну Србију и Шумадију биле су олакшане деловањем релативно

јаким партизанских снага на простору Рудника, Венчаца, Букуље и Космаја. У том делу Шумадије тада су се налазили 2. шумадијска народноослободилачка партизанска бригада и чачански, 1. шумадијски и Космајски партизански одред. Они су тих дана имали око 3.000 наоружаних бораца. Својим дејством у непријатељској позадини ове јединице су у великој мери онемогућавале да четници и недићевци врше мобилизацију људства и везивале су доста јаке четничке и друге непријатељске снаге које су могле бити упућене у борбу против Оперативне групе дивизија, 1. пролетерског и 12. корпуса. Поред тога, нападима ове шумадијске групације НОВЈ на железничку пругу и мостове на комуникацијама између Београда и Чачка и Београда и Крагујевца отежавано је снабдевање непријатељских јединица. Половином септембра реорганизован је Космајски партизански одред. Издвојен је један број бораца из одреда, па је од њих и новодошних бораца формирана код села Селевца Космајска (касније 22. српска) бригада, јачине око 1.000 бораца. У ослобођеном Струганику, код Љига, формирана је и 1. коњичка бригада НОВЈ. Такође је из Космајског одреда издвојена група бораца, па је од њих и од некадашњих бораца Пожаревачког партизанског одреда »Вељко Дугошевић« формиран Пожаревачки ударни партизански батаљон, који је 18. септембра упућен преко Мораве у пожаревачки округ да помогне у чишћењу тога краја од непријатељских снага и да допринесе његовом ослобађању.

У то време остале јединице НОВЈ широм Југославије предузеле су операције широких размера да се окупатору у завршним борбама нанесу што већи губици, да се спречи његово неометано извлачење, те да се, по могућности, зароби и уништи. То је био стратегијски план врховног команданта маршала Тита, којим су предвиђене даље операције НОВЈ до коначног ослобођења земље. Тим планом је било предвиђено и уништавање свих квислиншких и четничких формација које су и у завршној фази рата везивале своју судбину за окупаторске поступке и дејства. До тог времена основне квислиншке снаге усташа, домобрана, недићеваца и четника биле су поражене и разбијене, док су се остале налазиле у потпуном расулу.

Тих даи су јединице НОВЈ у Шумадији, поред извршавања борбених задатака, помагале органима народне власти да се учврсте и да организују нормалан живот и рад на ослобођеној територији. У местима где су се налазиле оне су развијале и интензивну политичку активност, спроводећи истовремено мобилизацију и обуку ново-дошлих бораца. Јединице су на просторијама свога боравка наилазиле на потпуну спремност за сарадњу партијско-политичких органа и организација НОП-а на терену.

Становништво Шумадије, као уосталом становништво читаве Србије, с одушевљењем је дочекало јединице НОВЈ. Оно је и само активно учествовало у борбама против непријатеља, а нарочито у борбама за ослобођење Ваљева, Горњег Милановца и Аранђеловца. Поред тога, грађани и сељаци, а нарочито омладина, за време борби су самоиницијативно доносили борцима храну, воће и разне друге поклоне.

Када су јединице 1. пролетерског и 12. корпуса и Оперативне групе дивизија избиле на линију Рудник - Суворов - Повлен - Медведник, створени су услови да се те, до тада самосталне војне формације, међусобно тесно повежу и обједине и ставе под једну оперативну команду. Ради тога је, одлуком Врховног команданта, расформирана Оперативна група дивизија и образована здружена оперативно-стратегијска групација, 1. армијска група НОВЈ.³⁾ Било је то такво тело које је могло да прихвати извршење крупних војно-политичких задатака у тој фази ослободилачког рата и револуције. Задатак групе је био да широким фронтом избије на простор јужно од Београда, да ослободи Београд и уништи непријатеља. Испред 1. армијске групе налазиле су се снаге немачке армијске групе »Србија«, које су обезбеђивале даље прилазе Београду, комуникације Београд - Краљево и комуникације у долинама Велике и Западне Мораве. Њихов фронт се, углавном, протезао линијом од Краљева, преко Чачка, Крагујевца, Уба и Обреновца, све до Шапца.

Пошто су операције за ослобођење северног дела Шумадије биле успешно окончане, јединице 1. армијске

³⁾ Исто, стр. 371-372.

групе, у очекивању нових задатака и наређења за напад на Београд, ангажовале су се на војничком и политичком учвршћењу ослобођене територије и на мобилизацији и најнужнијој обуци новог људства. Бројна стања дивизија су се, по директиви врховног команданта маршала Тита, повећала на 8-10.000 бораца, како би биле способне да у наредном периоду успешније извршавају задатке у борби за дефинитивно ослобођење земље и учвршћење народне власти. На ослобођеној територији развијена је врло жива политичка активност. Није било скоро ниједног насељеног места у којем нису одржане политичке конференције и зборови. У готово свим насељима били су изабрани нови или легализовани већ постојећи народноослободилачки одбори. Поред месних, општинских, градских и среских, образовани су и окружни, као и Обласни народноослободилачки одбор у Ваљеву, први овог ранга у Србији. Ослобођени Аранђеловац је постао прво седиште крагујевачког округа. У њему се сместио Окружни комитет КПЈ, Окружни НОО и руководства осталих организација. Ту је формирана и прва команда места у централној Србији. У градовима и варошицама образоване су команде места, а формиране су и команде подручја као позадинске војне власти. Упоредо са организовањем нове народне власти и војнотериторијалних органа мобилисани су и борци, искључиво на добровољној основи. Нови борци су тражили оружје, распоред и задатке за борбу.

Тих дана је Окружни комитет КПЈ за Младеновац послао Покрајинском комитету КПЈ за Србију извештај, у коме је, уз остало, навео:

»Јуче из Подунавља стигло нам је 310 нових бораца, од којих 200 из Смедерева. Из Посавине, Врачара и Београда (радништво Раковице) 140... У непријатељским редовима наступила је потпуна деморализација, нарочито код четника. Масовно им сељаци беже са оружјем, а велики број прилази нама... Због недостатка оружја морамо да обуставимо мобилизацију... Ми би у овом тренутку могли да наоружамо неколико хиљада људи, само када би нам се у томе помогло.⁴¹

⁴¹ Архив Србије ПКС-676.

Прилив нових бораца у јединице НОВЈ штаб 1. армијске групе је у свом извештају Врховном штабу од 21. септембра 1944. године овако оценио:

»Од уласка у Србију наше јединице су попуњене хиљадама нових бораца, тако да су извјесне јединице порасле за 60 до 80 процената.«⁵

Прилив нових бораца и попуна јединица забележени су и у хроници *Трећа пролетерска бригада*, где стоји и ово:

»Избијањем у рејон Колубаре, Ваљева и Тамнаве дошло је до великог прилива нових бораца. Долазили су младићи и девојке чије смо симпатије пленили искључиво својим примерним држањем. Прикључивали су се четама док су пролазили кроз села или их сустизале на наредном застанку. У бригаду смо примили и млаће људе које смо заробљавали као четнике, недићевце или љотићевце, а који су то добровољно тражили. Бројно стање баталјона се брзо утростручило.«⁶

Само тих септембарских дана 1944. године у јединице 1. армијске групе са територије западне Србије и Шумадије добровољно је ступило преко 30.000 нових бораца, што је знатно ојачало њихово бројно стање и ударну моћ. То је омогућило не само да се оснаже постојеће већ и да се формирају нове јединице НОВЈ на овом простору.

Свечани строј у Љигу

Двадесет осмог септембра, после подне, у ослобођеном Љигу је одржан састанак штаба 1. армијске групе са групом војно-политичких руководиоца НОП-а из Шума-

⁵> Зборник докумената и података о народноослободилачком рату, Војноисторијски институт, Београд, том I, књ. 12, док. бр. 99.

Прилив нових бораца показује бојно стање дивизија, које су 5. октобра 1944. имале: 1. пролетерска - 5.800; 6. пролетерска - 3.000; 5. ударна - 5.100; 17. ударна - 3.100; 21. ударна - 3.000 и Шумадијска - 2.400, укупно 22.400 бораца у 1. пролетерском корпусу.

У 12. корпусу (11, 16, 28. и 36. дивизија) било је 10.800 бораца.

У 1. пролетерској дивизији 10. октобра било је 8.500, а у 1. армијској групи 40.000 бораца, што значи - нових 17.600 бораца. На Копаонику 6. августа 1944. године 5. дивизија је имала 2.700, а у Аранђеловцу 5. октобра 5.100, на Сремски фронт је изашла 29. новембра 1944. год. са око 12.000 бораца. Остале дивизије 1. армијске групе попуњене су приближно истим бројем нових бораца.

⁶ Војноиздавачки завод, Београд, 1969, књ. 2, стр. 371.

дије.¹ Састаику је присуствовао и генерал-потпуковник Сретен Жујовић, делегат Врховног штаба НОВ и ПОЈ.⁸⁾ Том приликом су другови из руководства НОП-а у Шумадији упознали штаб 1. армијске групе са стањем у ТТФ-умадији и током мобилизације нових бораца, као и са војно-политичким стањем у јединицама НОВЈ са овог подручја.

После састанка генерал Жујовић је саопштио одлуку да се од јединица постојеће 2. шумадијске бригаде и Космајске бригаде формира 31. српска бригада која би ушла у састав Шумадијске дивизије НОВЈ, за коју се планирало да се формира⁹⁾ дан раније штаб 1. армијске групе и Сретен Жујовић. До формирања шумадијске дивизије није дошло.¹⁰⁾

У међувремену, до 3. октобра, извршене су све припреме за формирање 31. српске бригаде. Тога дана испред свечане трибине на тргу у Љигу постројена су по два батаљона 2. шумадијске и Космајске бригаде, од којих је, истог дана, формирана 31. а реорганизоване и преименоване 21. и 22. српска бригада. На свечаности је одржан пригодан говор о значају и задацима бригаде у борбама за коначно ослобођење Југославије, после чега је саопштен и састав бригаде: штаб, четири батаљона, приштапске и позадинске јединице. Батаљони су имали по три чете, а чете по два вода. Сваки батаљон је имао око 200 бораца. Укупно је у бригади било око 850 наоружаних бораца.

Друга шумадијска, односно 21. српска бригада, које је 31. бригади дала своја два батаљона, де факто је формирана после одласка 1. шумадијске бригаде из Шумади-

⁷⁾ Душан Петровић-Шане, секретар ОК КПЈ за Крагујевац, Борисав Дреновац-Црни, инструктор ПК СКОЈ-а, Илија Јовановић-Лала, начелник штаба 21. српске бригаде и артиљеријски потпуковник Момчило Стефановић, начелник штаба 22. српске бригаде.

⁸⁾ Сретен Жујовић-Црни био је члан Политбироа ЦК КПЈ и Врховног штаба НОВ и ПОЈ. У Србију је дошао са острва Виса крајем августа 1944. заједно са бригадиром Фицројем Маклином, шефом британске војне мисије при Врховном штабу. Кретао се са штабом Оперативне групе дивизија, односно штабом 1. пролетерског корпуса и учествовао у координацији операција НОВЈ и доношењу тадашњих политичких одлука у Србији.

⁹⁾ Зборник, том II, књига 14, документ бр. 184.

¹⁰⁾ Зборник, том II, књ. 14, док. бр. 237 и 241.

је на слободну територију Санџака. У селу Великим Црљенима, код Лазареваца, 22. децембра 1943. године формирана је као Привремена шумадијска бригада од 1. шумадијског и 2. космајског батаљона. Због сталног притиска надмоћних непријатељских снага, тешких борби и великих губитака, батаљони су 12. фебруара 1944. године враћени у своје матичне партизанске одреде - 1. шумадијски »Милан Благојевић« и Космајски »Раде Јовановић«. Исти батаљони су 10. маја 1944. године у селу Даросави (сада Партизани), код Аранђеловца, поново формирали бригаду под именом 2. шумадијска народноослободилачка партизанска бригада. После тешке борбе против четника у Даросави од 16. маја до 24. јуна дејствовала је по батаљонима, а тада је реорганизована у два батаљона и ударну чету. Бригада је изводила многе акције у Шумадији, рушила железничку пругу Београд - Чачак и Младеновац - Лазаревац и прекалила се у низу већих и мањих борби. За време борби за ослобођење северног дела Шумадије дејствовала је у позадини непријатељских снага. У Љигу је 3. октобра 1944. преименована у 21. српску НО бригаду.

Космајска НОП бригада формирана је у току операције за ослобођење северног дела Шумадије - 19. септембра 1944. године на Брњаку, код села Селевца, недалеко од Смедерева, од два батаљона Космајског НОП одреда и 2. батаљона обновљеног Посавско-тамнавског НОП одреда, који се из Срема, преко јужног Баната, пребацио преко Дунава у село Брестовик, код Гроцке. У време формирања бригада је имала три батаљона са око 1.000 наоружаних бораца. Оперисала је у ширем подручју младеновачког округа, а допирала је на север до близу Београда. Тридесет првој српској бригади такође је дала своја два батаљона.

Борци и старешине се нису баш лако растали од бригаде у којима су провели прве своје војничке дане и стекли потребна борбена знања и искуства. То им ипак неће сметати да нову јединицу прихвате као природни наставак и резултат дотадашњих борби, као своје дело.

За првог команданта бригаде је постављен поручник Миодраг Нешић-Кеша, а за његовог заменика капетан

Стеван Адамовић. Политички комесар је био мајор Момчило Вучековић-Мома, помоћник политичког комесара и партијски руководиоца капетан Владимир Дујић-Влада, а начелник штаба Миле Марковић. За омладинског руководиоца бригаде је одређен поручник Мика Хараван, за обавештајног официра Стојан Белановић-Столе, за официра ОЗН-е Градимир Младеновић, за интенданта Миливоје Милићевић-Микан и за референта санитета у бригади Милена Јагодић.

У штабу 1. батаљона су се налазили: командант - поручник Лазар Попивода, политички комесар капетан Стево Узелац, заменик команданта Момир Мијаиловић-Сеља, помоћник политичког комесара поручник Милан Борђевић-Јанаћко, омладински руководиоца Славко Остојић и референт санитета Добрила Петровић.

Штаб 2. батаљона су сачињавали: командант Милан Чубрило-Бић, политички комесар капетан Властимир Лапчевић, заменик команданта Никола Војкић, помоћник политичког комесара поручник Омер Пезо и интендант Лазар Одаловић - Уча.

Штаб 3. батаљона почео је да функционише у саставу: командант поручник Миодраг Стевић-Миле, политички комесар капетан Александар Лупшић - Бока, заменик команданта Милан Роквић и помоћник политичког комесара Петар Јовановић-Секула.

Штаб 4. батаљона је био у саставу: командант инг. Божидар Зоговић, политички комесар капетан Дане Врачар, помоћник политичког комесара поручник Станислав Оцокољић-Цоле, омладински руководиоца Александар Продановић и референт санитета Вера Петковић.

Штаб бригаде и штабови батаљона, као и готово половина команди чета, попуњени су старешинама из јединица 1. и 6. пролетерске дивизије, а старешине из матичних партизанских јединица углавном су попуњавале команде чета. Све су то били прекаљени ратници, комунисти и руководиоци којима је указано поверење да воде бригаду, батаљоне и чете.

У бригади је било мање аутоматског оружја него код раније формираних бригада. Борци су ступали у бригаду са трофејним и дотрајалим оружјем које се код њих за-

текло. Пушке и пушкомитраљеи су били југословенске, немачке, енглеске и италијанске производње. Поред њих су имали један италијански митраљез »бреду« и три противтенковске пушке. (Авиони Совјетске армије падобранима су спуштали оружје у село Горњи Латковић, а Енглези су своје пошिल्ке спуштали на аеродром у селу Дивцима, али су тим оружјем наоружаване друге јединице).¹¹ Оружје је потицало од ратног плена и помоћи савезника, а снабдевање муницијом је било отежано, због разних типова наоружања и уопште недостатка муниције. Артиљерије, минобацача и техничких средстава везе и инжињерије у бригади није било.

Шумадијска дивизија је 6. октобра расформирана, а њена 21. српска бригада је распоређена у 5. крајишку, 22. српска бригада у 6. пролетерску и 31. српска бригада у 36. војвођанску дивизију. Старешине Штаба дивизије враћене су у јединице из којих су упућене у Шумадијску дивизију.

Истог дана 31. српска бригада је добила наређење да се пребаци у Ваљево и прими гарнизонску службу. Главнина је извршила марш пешице правцем Љиг - Мионица - Дивци - Ваљево, а део се превозио возом. За време покрета у бригаду је ступио др Владимир Стојнић. У својим сећањима он о томе каже:

»Када сам чуо да јединице НОВЈ продиру из Санцака и Црне Горе у Србију побегао сам из Београда. У Обреновац сам стигао возом, који даље није ишао. Продужио сам пешке у Лајковац где су се налазиле јединице НОВЈ. У једном вагону на железничкој станици јавио сам се мом другу из детињства, борцу од 1941. пу-

¹¹) Штабови јединица НОВЈ су улагали велике напоре да наоружају већи број добровољаца који су ступали у његове редове. У том циљу 29. септембра 1944. штаб 1. пролетерског корпуса наредио је да се Шумадијске дивизије упуте у Љиг: 1. пролетерска 21. ударна дивизија по 20, 5. ударна и 6. пролетерска дивизија по 12 и Инжињеријска бригада 4. - свега 68 пушкомитраљеза. (Архив ВИИ, к-712, рег.бр. 12-2).

Штаб корпуса се 2. октобра 1944. обратио депешом Врховном штабу:

»Нама је најпотребнија велика количина ручних бомби, југословенска муниција, мине за минобацаче 81 мм, гранате за топове 37 и 47 мм, гранате за амерички топ 75 мм и 2.000 пушака.«

А 5. октобра је поново тражио од Врховног штаба:

»Скоро смо остали без пушчане, бацачке и артиљеријске муниције...«

ковнику Моми Бурићу команданту Шумадијске дивизије. После топлог поздрава, он рече једном официру:

- Кешо, ево вам лекара за бригаду!

Кеша ме прими и укратко рече:

- Баш сте дошли у прави час. Ми смо тек формирали бригаду. Имамо санитетске референте у Штабу бригаде и батаљонима, али немамо болничаре у четама, санитетски материјал и лекаре. Сада смо и место лекара попунили. Упознајте проблеме санитета до Ваљева и поднесите ми предлог за његово решење.

Бригада је у Ваљево стигла ноћу између 6. и 7. октобра и одмах по батаљонима посела прилазе граду код Дегирића, Стрмне Горе и Доње Буковице. Један батаљон и штаб бригаде задржали су се у Ваљеву. На новој просторији настављени су учвршћивање јединице, пријем нових бораца и извођење обуке. Поред тога, јединице су извиђале у правцу Косјерића, Бајине Баште и Шапца и хватале и приводиле мање групе издајника. Формирана је и амбуланта бригаде, о чему сведочи др Владимир Стојнић.

»Санитет бригаде смештен је у посебној згради у граду« - каже он. Ја сам из моје ординације донео прве инструменте, лекове, инјекције и санитетски материјал. Попунили смо се санитетским материјалом и лековима из апотеке у граду.

Устројио сам амбулантни протокол и књигу рањеника. Формирали смо санитетску јединицу, уредили импровизовани стационар, лечили болесне и прегледали нове борце - ценили њихову способност за пријем у Бригаду.

За политичког комесара санитета дошао је Јово Дракулић, по занимању фармацеут.«

Бригада је у Лигу и Ваљеву била окружена топлином и љубављу народа, који је у њене редове слао своје синове. Родитељи су, попут предака у ранијим ратовима за ослобођење Србије, испраћали синове у борбу са ситним понудама, малим саветима, најбољим жељама и великом љубављу. Слали су их у скромној сељачкој одећи и обући, са торбом преко рамена и оброком хране. Синови су одлазили, чврсто решени да се боре до коначног ослобођења Југославије од окупатора и издајника.

Ватрено криштење

Бригада није остала дуго у Ваљеву, јер су се јединице 1. армијске групе померале ка Београду. Петог октобра је наређено да се две дивизије 12. ударног корпуса пребаце

у рејон Коцељево - Уб, а једна дивизија да блокира Шабац. Два дана касније, 7. октобра у 14. часова и 30 минута издато је 12. корпусу ново наређење:

»Једна шумадњска бригада улази у састав једне војвођанске дивизије. Она је око Ваљево. Пошто њу треба довући у борбу, то одмах упутите једну уморну бригаду из дивизије у коју ће ући ова бригада, да смени шумадијску бригаду, коју треба увући у борбу.«¹²

С тим у вези је 7. октобра наређено да се и 31. српска бригада ангажује у нападу на Обреновац, који се налазио у систему спољне одбране Београда са западне стране.

Задатак да ослободи, или делом снага блокира Обреновац добио је 12. корпус, који је наступао из Мачве.

Непријатељ је Обреновцу придавао велики значај јер је штитио прилазе Београду из правца Шапца, Ваљево и Лајковца. Поред тога, држећи Обреновац, непријатељ је бранио магацине оружја, муниције и експлозива у Баричу и обезбеђивао мостобран на десној обали Саве. Град је бранило око 800 немачких војника, уз подршку артиљерије и минобацача. Спољна одбрана се ослањала на Саву, Колубару и иогодне положаје на југу и западу. Она се пружала линијом Сава - село Мала Моштаница - село Јасенак - село Велико Поље - село Скела. Унутрашњу одбрану непријатељ је организовао на линији од Саве преко Колубаре, Велике Баре и села Звечке - опет до Саве. Мостобран на десној обали Саве непријатељ је држао на линији од Барича до Скеле.

Штаб 12. корпуса је 9. октобра наредио 36. дивизији да одмах упути једну бригаду у Ваљево да смени 31. српску бригаду, која долази у састав 36. дивизије.¹³

Истог дана је упућена у Ваљево 5. војвођанска бригада.

Први напад на Обреновац који су ноћу уочи 10. октобра предузеле 11. и 16. дивизије није успео.¹⁴ Неприја-

¹² Зборник, том I, књ. 13, док. бр. 184: У то време састав 12. корпуса је био: 11. дивизија (5. и 12. крајишка и 32. српска бригада), 16. дивизија (1, 2. и 4. војвођанска бригада), 36. дивизија (3, 5. и 6. војвођанска бригада) и 28. дивизија (Бродска, 17. и 21. славонска бригада).

¹³ Архив ВИИ, к-589, рег. бр. 10-3.

¹⁴ Распоред за напад био је следећи: 11. дивизија: једна бригада правцем Уб - Обреновац; друга Уб - Бариц; трећа у резерви; 16. дивизија

тељ се жилаво бранио, а из Београда му Је стигло појачање. Бригаде су се задржале на достигнутој линији, држећи Обреновац у блокади.¹⁵⁾

Десетог октобра у 1 час и 15 минута Штаб 12. корпуса је наредио 11. и 16. дивизији да продиру ка Београду, а 36. дивизији да се пребаци у Малу Моштаницу и поседне друм Београд - Обреновац. По једна бригада 11. и 16. дивизије требало је да држе у блокади Обреновац и поново га нападну ноћи уочи 11. октобра.¹⁶⁾

Истог дана пре подне у Ваљеву је 5. војвођанска бригада сменила 31. српску бригаду, која се до мрака пребацила преко Словца и Уба у село Стублине, где је штаб бригаде добио задатак да припреми јединице за напад на Обреновац.¹⁷⁾ Бригадни комитет СКОЈ-а је одржао први састанак и одредио задатке чланова СКОЈ-а. Санитет бригаде је ојачан - дошле су медицинска сестра Драгица Смиљанић и три болничарке.

Бригада је пред поноћ између 10. и 11. октобра запосела полазни положај за напад на линији село Мислоћин - Колубара - село Велико Поље - Ново Село и то: 4. батаљон од Мислоћина и друма Београд - Обреновац до моста на Колубари; 1. батаљон на десној обали Колубаре до друма Бело Поље - Обреновац; 3. батаљон у захвату друма Бело Поље - Обреновац и 2. батаљон у рејону Звечка - Циглана - Обреновац. Бригадно превијалиште је

- две бригаде правцем Шабац - Обреновац и бригада у резерви; 36. дивизија у резерви - једна бригада на Убу, друга у Ваљеву; 31. српска у покрету, правцем Ваљево - Обреновац. Ако напад буде одбијен, требало је да Обреновац блокирају: једна бригада 11. дивизије са истока, једна бригада 16. дивизије са запада и 36. дивизија. Остале продужавају продор ка Београду (Архив ВИИ, к-589, рег. бр. 903).

¹⁵⁾ Зборник, том I, књ. 13, док. бр. 76, књ. 14, док. бр. 195; Жарко Атанацковић, Др'га војвођанска НОУ бригада, ВИЗ, Београд, 1978, стр. 246-247.

¹⁶⁾ Зборник, том I, књ. 13, док. бр. 90 и књ. 14, док. бр. 90. У блокади Обреновца остављене су: 5. крајишка бригада 11. дивизије у Мислоћину и 4. војвођанска бригада 16. дивизије на линији Велико Поље - Ново село (Зборник, том I, књ. 13, док. бр. 93, 96 и 114).

¹⁷⁾ У оперативном дневнику 36. дивизије 9. октобра 1944. је записано: »III бригада у покрету за Стублине, (мисли се на 31. српску, названу 3. шумадијска бригада - И.Б.), а V у покрету за Ваљево« (Архив ВИИ, к-1240, рег. бр. 3-2).

развијено у селу Стублннама, код кафане, а штаб бригаде се налазио на правцу напада 3. батаљона.

Други напад на Обреновац извршила је 36. дивизија ојачана 3. војвођанском и 31. српском бригадом ноћу уочи 11. октобра. Напад је извршен организованије, по магли и слабој јесењој киши. Бригаде су неопажено подишле непријатељским положајима и у 23 часа једновременно прешле у јуриш. Ипак, изненађење није постигнуто. Непријатељ се жилаво бранио.

Напад је заустављен на линији унутрашње одбране. Око 2 часа се, преко Циглане, неопажено пробио у град 2. батаљон (без 3. чете) 31. бригаде и напао немачку унутрашњу одбрану. Батаљон је водио жестоку борбу у граду до сванућа, када се повукао, напао из позадине непријатеља код Циглане и пробио преко овог положаја у Јевтића забран. Непријатељ је покушао да га одбаци с тог положаја, али без успеха. Том приликом су се истакли командант 2. батаљона Милан Чубрило - Бић, командири 1. и 2. чете, Бранко Марчетић и Манојло Вилић - Француз и више бораца. У борби је рањено 15 бораца, од којих два теже.

У свануће су се и остале јединице повукле на полазни положај, држећи Обреновац у блокади.¹⁸¹

Напад није успео, углавном због кратке, недовољне и на брзину извршене припреме, непотпуних података о снази и распореду непријатеља, јаким снага и средстава непријатеља, малих снага на обезбеђењу правца Београд - Обреновац, недостатка тешких оруђа за уништење бункера и утврђених зграда, неједновременог и спорог напада бригада.

Сутрадан, 11. октобра у рејону Обреновца није било битних промена. Јединице 12. корпуса су продирале ка Београду: 11. дивизија правцем село Сремчица - село Железник - село Жарково, а 16. дивизија правцем село Мала Моштаница - Умка - село Остружница - Макиш, док је 36. дивизија са 31. српском бригадом, држала блокаду Обреновца.

¹⁸¹ Архив ВИИ, к-1240, рег. бр. 30-2.

Ни 12. октобра није било промена у распореду снага. Једанаеста, 16. и 28. дивизија дејствовале су ка Београду, а 36. дивизија је блокирала пут Београд - Обреновац и Обреновац. Придодата 32. српска бригада 11. дивизије припремала се да смени 31. српску бригаду на положају Ново Село - Велико Поље и успостави везу са Сремом, ради прихватања нових бораца.¹⁹⁾

Сутрадан, 13. октобра, 32. српска бригада је проширила положаје од друма Уб - Обреновац до Саве и на положају Велико Поље - Перића крај - Ново Село сменила 2. батаљон 31. српске бригаде.²⁰⁾ Истог дана 31. бригада је посела положај на десном крилу 36. дивизије између села Барича, Јасеника и Колубаре. Њен 2. батаљон пребачен је на десно крило, испред железничке станице Барич, где је затворио правац Београд - Обреновац. Штаб бригаде је смештен у селу Мислоћину.²¹⁾

У 18 часова Штаб 36. дивизије је наредио да се ноћу између 13. и 14. октобра поновно нападне Обреновац. Трећа војвођанска бригада требало је да напада с полазног положаја Јасенак правцем Барич - Обреновац; 31. српска бригада са положаја Мислоћин - Колубара - Велико Поље правцем Обреновац - село Рвати - село Забрежје; и 32. српска бригада на одсеку од пута Уб - Обреновац до Саве, правцем село Звечка - Обреновац. Шеста војвођанска бригада образовала је резерву у рејону Мала Моштаница - Умка.

До 20 часова јединице су поселе полазне положаје а напад је почео у 21 час. У току ноћи жестока борба је вођена на периферији града да би се наставила сутрадан, по лепом, топлом и сунчаном времену. Непријатељ се жилаво бранио из бункера, ровова и зграда припремљених за одбрану. Око 8 часова 14. октобра немачки војници су почели да дижу у ваздух магацине у Баричу и да

¹⁹⁾ Зборник, том I, књ. 13, док. бр. 126; Архив ВИИ, к-589, рег. бр. 15/1.

²⁰⁾ Зборник, том I, књ. 13, док. бр. 134; књ. 14, док. бр. 162.

²¹⁾ Архив ВИИ, к-1047, Ф-9, рег. бр. 29-1. Писани документи и скица, који потичу из штаба бригаде, не слажу се у распореду 1. и 2. батаљона. Према документима, 1. батаљон је био у резерви у рејону Мислоћина, а 2. батаљон на положајима које је држала 32. српска бригада.

се извлаче ка селу Забрежју, укрцавају у шлепове и пребацују на леву обалу Саве. За немачким заштитницама батаљони 31. бригаде су с југа и истока продрли у Обреновац а њеп 4. батаљон је угрозио правац Рвати - Забрежје. На десном крилу 31. бригаде ка Забрежју продирала је 3. војвођанска, а на левом крилу 32. српска бригада, која је ослободила Звечку, Бело Поље и западни део Обреновца и избила на Саву на одсеку од Гаја до Беглука. На мостобрану око Забрежја борба је вођена до послеподневних часова 14. октобра, када је и последњи немачки војник протеран на леву обалу Саве. V оперативни дневник штаба 36. дивизије за 14. октобар 1944. између осталог је записано:

«... Око 8 часова непријатељ је почео да напушта Обреновац, пошто је претходно минирао све магацине са муницијом...»

На сектору Забрежја дошло је до сукоба са непријатељем. После вишесатне борбе непријатељ је успео да се с већим делом пребаца иреко Саве у Срем.

Непријатељски губици износили су 23 мртва, око 30 рањених и 21 заробљен. Уништен је и један непријатељски тенк, заплењене 52 пушке и шарац²²,

Ослобођењем Обреновца, на спољној линији одбране Београда, отворен је пут за Београд. У борбама за ослобођење Обреновца млада 31. српска бригада је доживела своје ватрено крштење. Велики број њених бораца учествовао је у тој борби против немачких јединица, без претходне обуке. Ради тога, они су невешто користили заклоне, споро отварали ватру, непотребно се излагали непријатељу и трпели губитке. Погинуло је 10 бораца, а међу њима и командир вода у 3. батаљону Милан Милошевић, док је рањено 17 бораца.

И поред наведених слабости, ватрено крштење бораца било је успешно. Искуснији борци су се смело привлачили непријатељу, убацивали ручне бомбе у његове бункере и ровове, храбро јуришали, показујући умешност, сналажљивост и иницијативу у борби. Нови су се учили на њиховом примеру. Тако је борбено каљење бораца и бригаде за још теже борбе почело у Обреновцу.

²² Архив ВИИ, к-1240, рег. бр. 30-2.

Од Обреновца до Шапца

Ослобођењем Обреиовца, Умке и Остружнице 14. октобра разбјена је линија спољне одбране Београда и осигурана позадина 12. корпуса чије су три дивизије избиле испред Чукарице и Жаркова, и отпочеле напад на Београд основним правцем Жарково - Улица Милоша Великог - Калемегдан, док је једна дивизија задржана у резерви у рејону Велика Моштаница - Железник - Остружница. У Обреновцу је остала 31. српска бригада, са задатком да одржава гарнизону службу, извиђа ка Шапцу и Срему и чисти терен од остатака непријатеља.²³⁾

Бригада се до 16. октобра одмарала, сређивала и попуњавала, а њен 2. батаљон је у Баричу контролисао Саву. У њу је за два дана из Обреновца и околних села: Барича, Мислођина, Јасенка, Великог Поља, Скеле и других ступило око 220 нових бораца. Здравствено способни су примљени у чете и с њима је почела борбена обука, ограничено способни су распоређени на одговарајуће дужности, а неспособни враћени кућама.

Већ 16. октобра, рано ујутру, Бригада је упућена у Ваљево - сада да она смени 5. војвођанску бригаду, која је добила задатак да дође на простор Обреновац - Велика Моштаница.²⁴⁾

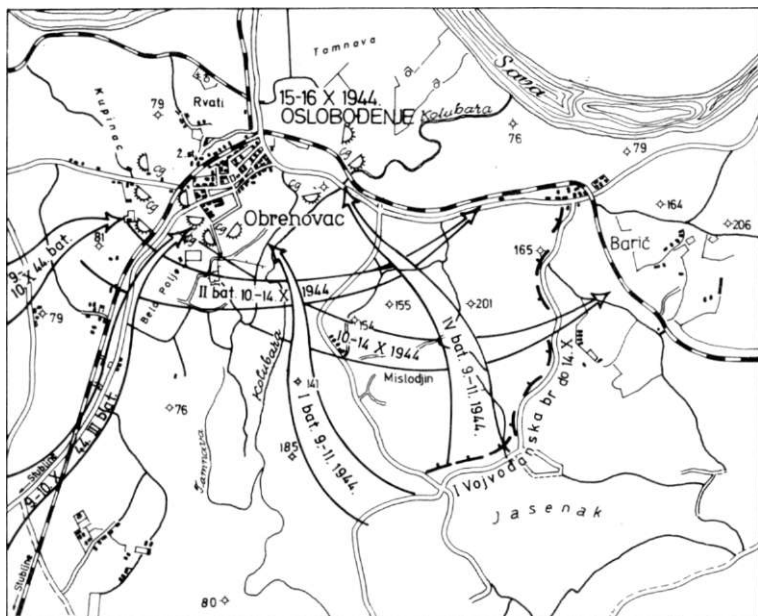
Одласком из Обреновца бригада је изашла из састава 36. дивизије.

До 8 часова 17. октобра бригада је са по једним батаљоном посела прилазе Ваљеву од Шапца, Лознице и Косјерића, а једним батаљоном град Ваљево. Осамнаестог октобра попуњена је са 300 нових бораца из среза Владимирци, од којих је 196 било из села Прова. Они су распоређени у јединице и добили су оружје. Јединице су извршавале гарнизоне задатке, сређивале се и обучавале младе борце у употреби оружја и поступцима у борби.

У међувремену, после 42 месеца сурове окупације и седам дана тешких борби, јединице НОВЈ и Совјетске армије, уз свестрану помоћ грађана, ослободиле су 20. ок-

²³⁾ Зборник, том I, кљ. 13, док. бр. 159.

²⁴⁾ Архив ВИИ, к-1240, рег. бр. 22-2; исто, к-955, рег. бр. 4-37/4.

Напад Бригаде на Обреновац

тобра Београд. Непријатељ је делом уништен, а делом протеран преко Саве.

Ослобођење Београда бригада је одушевљено прославила са грађанима Ваљева и околине. Али славље су јој прекинули Немци. Штаб бригаде је обавештен да се преко 2.500 немачких војника пробија од Београда ка Шапцу, правцем Авала - село Јунковац - Сава, и да је у региону село Мељак - село Степојевац 3. војвођанска бригада с њима приметно борбу, убила 100 и заробила 90 немачких војника.²⁵¹

За прихват ових снага Немци су упутили део својих снага из Шапца.

У таквој ситуацији штаб 31. бригаде је благовремено и самоиницијативно интервенисао, упућујући 20. октобра

²⁵¹ Архив ВИИ, к-1240, рег. бр. 30-2. из 3. војвођанске бригаде погинуло је 9, а рањено 26 бораца.

Ујутру ИЗ ваљева, са шлшичиим кимс^ориш п Јши^пшчиш комаидаита бригаде, 2. и 4. батаљон, возом у Лазаревац, са задатком да са једним батаљоном 1. инжињеријске бригаде НОВЈ, који се налазио у Лазаревцу, поседну рејон Јунковца и спрече продор немачких делова ка Лазаревцу. На вест да су немачке снаге кренуле и из Шапца ка Коцељеву, штаб бригаде је после подне, самоиницијативно, упутио 3. батаљон да их заустави и онемогући им повезивање са снагама које су се пробијале од Београда.

Ноћу између 20. и 21. октобра, 2. и 4. батаљон су поставили везу са инжињеријским батаљоном у Лазаревцу и пре сванућа 21. октобра посели положај на линији између Јунковца и Лазаревца.

Немачка група, коју су чинили остаци 1. брдске и 117. ловачке дивизије, пробијајући се од Авале 20. октобра увече упала је у Јунковац и избацила из села један вод батаљона 1. инжињеријске бригаде ка селу Сакуљи. У борби која је вођена пред кућама Јанка Марковића, Михаила Петровића и Петра Јовановића погинула су три борца. Немци су без повода стрелјали четири мештанина села Јунковца и једног земљорадника из Рожанаца. Поред тога, њихови војници су обијали куће и пљачкали намирнице и ствари од вредности.

Сутрадан, 21. октобра ујутру, Немци су наставили да се пробијају правцем Вреоци - Уб - Коцељево. Они су настојали да се по сваку цену извуку. На другој страни, 2. и 4. батаљон 31. бригаде и батаљон 1. инжињеријске бригаде су их гонили до Колубаре. Том приликом већи број немачких војника је убијен, а 125 је заробљено; заплењено је 70 запрежних кола опреме и муниције, једна радио-станица и други ратни материјал. Из 2. батаљона погинула су два, а рањен један борац.

Мештани су помагали борцима као водичи и обавештајци. Појединци су узели учешћа и у борби, као земљорадник Јован Прокић.

У сећању на борбу код Јунковца политички комесар 31. српске бригаде Момчило Вучековић, бележи ово:

»Заробили смо 125 немачких војника, међу којима већи број Аустријанаца. На бази Московске декларације од 30. 10. 1943. године којом су се Савезници обавезали да ће након капитулације

Немачке обновити Аустрију, као самосталну и независну државу, имали смо инструкције да немачке заробљенике аустријског порекла издвојимо и покушамо им дати други третман.

Постројили смо Немце у једну, а Аустријанце у другу врсту и окренули једне према другима. Образложио сам Аустријанцима декларацију савезника и објаснио да пошто ће њихова земља бити издвојена из Трећег Рајха ми желимо да им омогућимо на основу те декларације да се и они издвоје од Немаца, добровољно ступе у НОВЈ и дају лични удео за ослобођење своје отаџбине борећи се против немачког фашизма до његовог уништења.

Сви су ме пажљиво саслушали, али се нико од Аустријанаца није издвојио већ су отишли заједно са Немцима у заробљенички логор.«

После борбе, око 17 часова, 2. и 4. батаљон су се прикупили код термоелектране у Вреоцима, где је, са мештанима околних села, одржан политички збор, на коме је говорио политички комесар бригаде Момчило Вучековић. После збора, ноћу између 21. и 22. октобра, 2. и 4. батаљон су се вратили возом у Ваљево, водећи са собом заробљенике и довозећи плен.

Штаб бригаде је 22. октобра одредио нове задатке и распоред јединица: 2. батаљон да загвара правац Ужице - Ваљево у Косјерићу; 4. батаљон да осигура правац Каменица - Ваљево у Ваљевској Каменици, 1. батаљон да врши гарнизону службу у граду и 3. батаљон да се пребаци преко Коцељева у Шабац и поседне овај град.

Јединице су 23. октобра приступиле извршењу задатка. У 8 часова 24. октобра 3. батаљон је у селу Думачи, испред Шапца, сазнао да су се немачке јединице повукле из Шапца и за собом порушиле мост преко Саве. Већ око 9 часова батаљон је у колони и са песмом умарширао у Шабац, где га је одушевљено, са поклицима и цвећем, дочекао велики број мештана.²⁶ Штаб батаљона је одмах поставио обезбеђење и упутио извиђачке јединице ка Богатићу, Мачванској Митровици и Кленку. Пошто је раз-

²⁶ О ослобођењу Шапца постоје више тврдњи, а наводимо три: »Шабац је 26. 10. 1944. ослободила 23. дивизија 14. корпуса НОВЈ«. (Војна енциклопедија, том 9, стр. 535, издање 1967, Београд). »Шабац је 26. 10. 1944. ослободила 28. дивизија« (Хронологија НОБ, стр. 986). »Шабац је ослободила 28. дивизија 24. октобра« (»Сремски фронт 1944-1945«, стр. 31).

»Из Обреновца је 28. дивизија 26. X 1944. дошла, разместила се у Шапцу и околини«. (Зборник, том I, књ. 15, док. бр. 87). Недостаје податак да је она у Шапцу затекла 3. батаљон 31. српске бригаде.

оружао у војним баракама групу припадника српске државне страже и српског добровољачког корпуса, батаљон се сместио у зграду гимназије. Одмах је успоставио везу са политичким радницима Окружног комитета КПЈ за Шабац, а преко Лознице и телефонску везу са штабом бригаде у Ваљево. У биоскопу »Касина« окупљеним грађанима је говорио о резултатима и перспективи оружане борбе Шапчанин Петар Јовановић - Секула, заменик политичког комесара 3. батаљона, после чега је изведен богат културни програм, уз игранку и народно весеље.

Трећи батаљон је остао у Шапцу до 26. октобра, када су из Обреновца стигли у Шабац делови 28. дивизије. Батаљон је иредао гарнизон 28. дивизији и ноћу уочи 27. октобра вратио се у Ваљево.

Бригада је до 28. октобра обезбеђивала Ваљево, Шабац и њихову околину, мобилисала нове борце, сређивала јединице, изводила борбену обуку и хватала заостале непријатељске снаге. Из бригаде је изабрано пет омладинаца - делегата (батаљони су дали по једног и приштапске јединице једног) за I конгрес Уједињеног савеза антифашистичке омладине Србије (УСАОС-а). Делегате ваљевског, шабачког и ужичког округа и јединица НОВЈ са тог подручја прикупио је, припремао и одвео на конгрес Милосав Бојић, секретар ОК СКОЈ-а за Ваљево.²⁷

Двадесет осмог октобра 31. бригада је добила задатак да се из Ваљева пребаци у Шабац. Маршујући преко Коцељева и Думаче, око подне, 29. октобра, стигла је на

²⁷⁾ Уједињени савез антифашистичке омладине Југославије (УСАОЈ) формиран је на I конгресу у Бихаћу, од 27. до 29. VII 1942. Створен је од националних омладинских покрета народа Југославије. Уједињени савез антифашистичке омладине Србије (УСАОС) био је део УСАОЈ-а. Створен је октобра 1941. на окружним конференцијама омладине Ужица (Титово Ужице) и Чачка, као Народноослободилачки омладински савез Србије. Мобилисао је омладину Србије за борбу против окупатора и издајника и имао програм политичког, културног и образовног рада. Он је до 1944. постао организација милиона омладинаца и омладинки Србије, у војним јединицама и на терену.

Припреме за Први конгрес УСАОС-а вршене су у Ваљево, а одржан је у ослобођеном Београду. Било је пет делегата 31. бригаде: Александар-Аца Продановић, Милован Филиповић и још три. Конгрес је почео рад 18. XI 1944. у сали Коларчевог универзитета. Присуствовали су: Јосип Броз-Тито, Иван Рибар, Благоје Нешковић, Синиша Станковић, Момчило-Мома Марковић, Рато Дугоњић, Драги Стаменковић и др. Председник АВНОЈ-а Иван Рибар уручио је

то одредиште. Јединице су размештене у граду, с тим што је 2. батаљон пребачен преко Саве у село Кленак.

У Шапцу и Кленку бригада се одмарала, окружена љубављу народа до 3. новембра. За то време у њене редове ступио је велики број нових бораца и попуњена је материјалним и борбеним средствима, а бригадни санитет лековима и санитетским материјалом. Тог дана је саопштено да бригада одлази на сремски фронт у састав 21. ударне дивизије.

Шабац је бригаду испратио на сремски фронт са аманетом да се предано бори до коначног ослобођења Југославије. Готово ниједан град Србије, осим Београда, у тај чин није могао да унесе више симболике. Шабац је током свог постојања увек био на границама: Турске и Аустрије, Србије и Аустрије, Недићеве Србије и тзв. НДХ, на је увек испраћао и сачекивао војске. Око њега су се у многим ратовима водиле тешке борбе и гинуо је велики број бранилаца и нападача. За херојску одбрану у првом светском рату добио је високо француско одликовање. У првом и другом светском рату непријатељ је масовно и свирепо побио велики број родољубивог становништва Шапца и околине, многе отерао у злогласне логоре, опљачкао и уништио велика материјална и културна добра појединаца и друштва. Приликом повлачења из Шапца, 24. октобра 1944, Немци су оставили за собом опустошен град и срушен мост преко Саве.

Шапчани су дочекали слободу у опљачканом и разрушеном граду, али су били поносни и срећни што су имали достојан удео у своме ослобођењу.

Пребацивање 31. бригаде преко Саве почело је 3. новембра. Оно је било тешко јер је непријатељ био порушио мост, пловна средства потопио, одвукао и оштећио. Уз помоћ мештана пронађено је и оспособљено десетак чамаца. Оправљен је и један шлеп, те је сутрадан пребацивање убрзано. Коњи су пливали иза чамаца и шлепа. У Срем је до 4. новембра увече пребачена цела 31. бригада: 1.750 бораца, наоружање, коњи, кола и друга опрема.

У САОЈ-у Орден народног ослобођења, а Ивану Рибару уручен је Орден народног хероја за погинулог сина Иву-Аолу Рибара, секретара СКОЈ-а и члана Врховног штаба.